

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

КОБЕРНИК Людмила Олександрівна

УДК 159.9.07:37.034

**ЦІНІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ
КОНФЛІКТНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, м. Київ

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор
Пов'якель Надія Іванівна,
 Національний педагогічний університет
 імені М.П.Драгоманова,
 Інститут соціології, психології та управління,
 завідувач кафедри практичної психології
 та психотерапії

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Савчин Мирослав Васильович,
 Дрогобицький державний педагогічний
 університет імені Івана Франка,
 завідувач кафедри психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Мельничук Ірина Ярославівна
 Кіровоградський державний педагогічний
 університет ім.В.Винниченка,
 доцент кафедри практичної психології

Захист дисертації відбудеться “___” _____ 2010 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою 01601 м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601 м. Київ, вул.Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “___” _____ 2010 р.

Учений секретар
 спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Ускладнення соціально-економічних суперечностей, зміни суспільної свідомості посилюють вимоги до процесу формування особистості, виховання у неї системи ціннісних орієнтацій, досвіду виживання в цьому насиченому конфліктами світі. Конфліктні форми поведінки як реальність сьогодення займають значну частину нашого життя, а отже, потрібно якомога раніше здобути знання про закономірності конфліктної взаємодії, навчитися керувати конфліктом, зробити його конструктивним, уміти володіти своїми емоціями, які б перестали руйнувати наш внутрішній і зовнішній світ. Проблема конфлікту та його руйнівного впливу є однією з актуальних проблем сьогодення, а її вирішення потребує не тільки певних знань, а й наявності відповідних цінностей людини, бажання безконфліктно та конструктивно вирішувати життєві ситуації.

Психологічні проблеми виникнення конфліктів, їх вплив на поведінку людини вивчали П.П.Блонський, Л.С.Виготський, Л.М.Смирнов, А.Адлер, А.Басс, Е.Берн, М.Дойч, У.Клар, Р.Мей, Ф.Хайдер, К.Хорні, З.Фрейд, К.Юнг та ін. На сучасному етапі розвитку психологічної науки особливості конфліктних форм поведінки досліджують такі науковці як О.І.Антонова-Турченко, О.Я.Анцупов, О.Ф.Бондаренко, А.М.Бандурко, А.М.Гірник, Н.В.Грішина, В.А.Друзь, Г.М.Дубчак, С.М.Ємельянов, Г.В.Ложкін, Л.П.Матяш-Заяц, В.М.Нагаєв, М.І.Пірен, Н.І.Пов'якель, О.І.Шипілов та ін.

Одним із суттєвих і недостатньо вивчених чинників впливу на виникнення і подолання конфліктних форм поведінки особистості є система її ціннісних орієнтацій, саме на підставі цінностей складається ставлення людини до світу, ціннісні орієнтації виступають своєрідною призмою, завдяки якій особистість сприймає та усвідомлює світ. Цінності як самостійні утворення, визначають програму поведінки, забезпечують інтеграцію суспільства, допомагають індивідам здійснювати вибір своєї поведінки в життєво важливих ситуаціях. Система цінностей складає внутрішній стрижень культури, виступає одним з головних мотивів соціальної дії, впливає на потреби та інтереси особистості, її поведінку.

Проблематиці цінностей та ціннісних орієнтацій на сучасному етапі присвячено досить значну кількість наукових праць (С.Р.Алієва, І.Д.Бех, І.О.Білецька, І.С.Булах, Т.В.Бутківська, М.Й.Боришевський, О.П.Гданська, А.В.Донцов, І.П.Кононов, Н.О.Малько, І.Я.Мельничук, О.Л.Музика, М.В.Савчин, Т.Л.Ткачук, В.П.Тугарінов та ін.). Останнім часом з'явилася низка дисертаційних досліджень, в яких висвітлюються питання формування ціннісних орієнтацій саме у студентів (Н.О.Антонова, Н.І.Іванцева, Т.А.Кадикова, Н.П.Максимчук, О.Д.Научитель, Л.В.Романюк та ін.), але при цьому досліджень, присвячених взаємозв'язку ціннісних орієнтацій і конфліктних форм поведінки практично немає.

Наше дослідження зосереджене на юнацькому віці, адже за даними психологів (Г.С.Абрамова, Л.І.Божович, І.С.Булах, Л.С.Виготський,

Д.Б.Ельконін, Т.М.Зелінська, Е.Еріксон, І.С.Кон, Г.С.Костюк, О.О.Реан та ін.) саме “студентський” вік (17-22 роки) має особливе значення у формуванні особистості як період найбільш інтенсивного розвитку моральних та естетичних почуттів, становлення та стабілізації характеру, розвитку системи ціннісних орієнтацій, оволодіння повним комплексом соціальних функцій дорослої людини та використання конфліктних форм поведінки як засобу самоствердження і відстоювання власної позиції, досягнення поставлених цілей. Однак, поза увагою вчених залишається дослідження ціннісних орієнтацій як чинника виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці (студентський період розвитку).

Отже, соціальна і практична значущість проблеми та її недостатня розробленість у психологічній літературі зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: “Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану наукових робіт кафедри практичної психології та психотерапії Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 5 від 29 листопада 2007 року) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 6 від 17 червня 2008 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально вивчити ціннісні орієнтації як чинник виникнення конфліктних форм поведінки особистості в юнацькому віці, розробити та впровадити розвивально-психокорекційну програму їх подолання у студентів за умов розвитку ціннісних орієнтацій особистості.

Обрана мета зумовила такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз стану розробленості у психолого-педагогічній літературі ціннісної сфери особистості та ціннісних орієнтацій як чинника виникнення й подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці.
2. Виявити особливості прояву ціннісних орієнтацій та конфліктних форм поведінки у студентів.
3. Встановити специфіку впливу ціннісних орієнтацій на виникнення та подолання конфліктних форм поведінки особистості юнацького віку.
4. Розробити та експериментально перевірити розвивально-психокорекційну програму подолання конфліктних форм поведінки особистості юнацького віку.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці визначається: ціннісними орієнтаціями, які впливають на прояв даної поведінки; змістом та спрямованістю, становленням і розвитком системи ціннісних орієнтацій особистості студента; комплексом її особистісних якостей і стереотипів

поведінки; а також розвивально-психокорекційним впливом на студентів у процесі професійної підготовки, що активізує розвиток умінь і навичок подолання конфліктних форм поведінки шляхом саморозвитку та переоцінки ціннісної сфери.

Об'єкт дослідження – психологічні чинники конфліктних форм поведінки та їх подолання в юності.

Предмет дослідження – ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці.

Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс **методів дослідження**: аналіз філософської, педагогічної, психологічної, соціологічної літератури з проблеми дослідження; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних; цілеспрямоване спостереження, анкетування, інтерв'ювання, бесіда, тестування; констатувальний та формувальний експерименти; активні соціально-психологічні методи навчання.

Для досягнення цілей дослідження застосовувався комплекс психодіагностичних **методик**, який складався із діагностичних блоків: I блок - спрямований на психодіагностику ціннісних орієнтацій особистості - методика вивчення ціннісних орієнтацій Д.О.Леонтьєва; методика “Що важливіше?” В.С.Івашкіна та В.В.Онуфрієва; методика виявлення рівня ціннісно-орієнтаційної єдності групи В.С.Івашкіна; методика визначення реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С.С. Бубнової. II блок - спрямований на психодіагностику конфліктних форм поведінки та особистісних якостей - методика оцінки стилю поведінки особистості в конфліктних ситуаціях К.Томаса (адаптований варіант Н.І.Грішиної); методика діагностики агресивних форм поведінки у фруструючих ситуаціях А.Басса, А.Дарки; методика вивчення особистісних якостей Р.Кеттелла. Отримані експериментальні результати опрацьовувались за вимогами статистичного аналізу з якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. У роботі використовувалися методи комп'ютерної обробки експериментальних результатів (програма Statistica 6.0.), статистичного аналізу отриманих даних та якісної інтерпретації результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні брало участь 200 студентів психолого-педагогічних спеціальностей 1-3-5-х курсів вищих навчальних закладів України обох статей у віці від 17 до 22 років.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

- *вперше* розглянуто систему ціннісних орієнтацій з позицій її впливу на виникнення й подолання конфліктних форм поведінки у студентів; виділено типи особистостей в залежності від переважаючих ціннісних орієнтацій; обґрунтовано особистісні профілі студентів у контексті їхньої схильності до конфліктних форм поведінки; розглянуто і систематизовано конфліктні форми поведінки означених особистісних профілів, виокремлено різні підходи до їх

класифікації, причини виникнення та рівні прояву в юнацькому віці; обґрунтовано особливості психопрофілактики та розвивальної психокорекції подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці шляхом розвитку ціннісної сфери особистості;

- *уточнено та поглиблено* сутність понять “цінності юнацького віку” та “ціннісні орієнтації особистості юнацького віку”, процес трансформації цінностей в ціннісні орієнтації; психологічні механізми формування системи ціннісних орієнтацій; зміст поняття “конфліктні форми поведінки”;

- *набули подальшого розвитку* знання про: місце та роль ціннісних орієнтацій у виникненні й подоланні конфліктних форм поведінки у структурі особистості; використання методів вивчення змісту ціннісних орієнтацій у взаємозв’язку з конфліктними формами поведінки особистості; застосування різноманітних методів та прийомів психокорекції конфліктних форм поведінки шляхом розвитку ціннісної сфери особистості; визначення потенційних можливостей впливу ціннісних орієнтацій на поведінкову сферу особистості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що структурований і апробований у дисертаційному дослідженні психодіагностичний комплекс та авторська розвивально-психокорекційна програма подолання конфліктних форм поведінки шляхом переосмислення особистістю ціннісних орієнтацій та набуття нею умінь і навичок вирішення різних конфліктних ситуацій можуть використовуватись викладачами вищих навчальних закладів при підготовці психологів і практичних психологів, а також в системі навчально-виховної роботи зі студентами. Опубліковано методичні рекомендації для психологів-практиків щодо вивчення ціннісних орієнтацій та їх впливу на виникнення і подолання конфліктних форм поведінки. Результати дослідження використовуються при викладанні дисциплін “Психологія конфлікту”, “Конфліктологія”, “Психологія особистості”, а також можуть використовуватись у викладанні навчального курсу “Вікова та педагогічна психологія”, “Соціальна психологія”, спецсемінару “Психологія ціннісної сфери особистості”, у системі виховання студентської молоді та у процесі професійної підготовки студентів педагогічних та психологічних спеціальностей.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка №747 від 10.12.2009), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка №1479/01 від 12.11.2009), Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (довідка №4695/01–37/09 від 12.11.2009), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 962 від 02.12.2009).

Особистий внесок автора. Розроблені наукові положення й одержані теоретичні та емпіричні результати є самостійним внеском автора у розвиток

досліджень ціннісних орієнтацій та конфліктних форм поведінки. У спільній з Н.І.Пов'якель статті “Ціннісні орієнтації в системі професійного становлення та професійної соціалізації майбутніх психологів” авторським є аналіз літератури щодо місця і функцій ціннісних орієнтацій у професійному становленні майбутніх психологів (50%).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідались та отримали схвалення на Міжнародних науково-практичних конференціях: I та II Міжнародній науково-практичній конференції “Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти” (Київ, 2007, 2009), “Актуальні проблеми психології толерантності у XXI столітті” (Луцьк, 2008), “Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика” (Умань, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (Київ, 2007); міжрегіональному семінарі “Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості “Три кроки” (Житомир, 2008, 2009); на засіданнях кафедри практичної психології та психотерапії Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова; на звітних наукових конференціях викладачів, а також аспірантів та молодих науковців НПУ імені М.П.Драгоманова (Київ, 2007, 2008, 2009).

Публікації. Зміст та результати теоретичного та експериментального дослідження відображено у 13 публікаціях автора: 9 одноосібних статей у науково-фахових виданнях, затверджених переліком ВАК України та 1 у співавторстві; 1 стаття – у колективній монографії; 1 – навчально-методичні рекомендації; 1 – матеріали науково-практичної конференції.

Структура й обсяг дисертації зумовлена логікою дослідження і складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків на 12 сторінках, списку використаних джерел (264 найменування, із яких - 9 іноземними мовами). Загальний обсяг становить 215 сторінок друкованого тексту, з них 179 сторінок основного тексту. Робота містить 13 рисунків і 28 таблиць на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, проаналізовано загальний стан вивчення проблеми у психологічній науці, визначено мету, завдання дослідження, його об'єкт і предмет, окреслено комплекс методів та методик дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, подано інформацію про апробацію і впровадження результатів дослідження, структуру і обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі – “*Теоретичні засади вивчення ціннісних орієнтацій як чинника конфліктних форм поведінки в юнацькому віці*” розкрито сутність категорій цінність, ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку та професійному становленні особистості (студентський період розвитку); психологічні особливості і форми поведінки в юнацькому віці та їх взаємозв'язок з ціннісною

сферою; психолого-педагогічні шляхи розвитку ціннісної сфери і подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці.

Не дивлячись на те, що поняття “цінність” стало предметом широких досліджень багатьох наук, до останнього часу серед дослідників немає одностайної думки щодо феномена цінностей. Загалом, можливе виділення трьох різнопредметних підходів до розгляду поняття “цінності”: як соціальної проблеми (Т.В.Бутківська), як педагогічної проблеми (О.І.Вишневський, П.Р.Ігнатенко, В.П.Струманський), як психологічної проблеми (І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, І.С.Булах, Г.Г.Ващенко, М.В.Савчин, Н.І.Пов’якель, Т.С.Яценко). Систему ціннісних орієнтацій трактують як: процес, у результаті якого відбувається субординація цінностей та спосіб диференціації об’єктів за значущістю (А.В.Петровський); різновид диспозиційних утворень (В.О.Ядов); система установок щодо дійсності (О.Г.Асмолов, Г.М.Андрєєва, Д.М.Узнадзе); загальний прийнятний сенс життя (О.М.Леонтьєв, Д.О.Леонтьєв). Система ціннісних орієнтацій є важливим регулятором активності людини, оскільки вона дозволяє співвідносити індивідуальні потреби і мотиви з усвідомленими та прийнятими особистістю цінностями й нормами соціуму, регулювати поведінку в складних життєвих ситуаціях.

Студентський період розвитку особливо важливий для становлення ціннісних орієнтацій, тому що саме в цей час дозрівають необхідні когнітивні й особистісні передумови. Це етап самоствердження та формування життєвої позиції, з активним включенням у різноманітні конфлікти, що породжує виникнення стійких конфліктних форм поведінки студентів. Причиною цього є ще недостатньо розвинена здатність у 17-22 річних молодих людей до свідомої регуляції власної поведінки. Для них характерні невмотивований ризик та невміння передбачати наслідки своїх вчинків, в основі яких лежать не завжди гідні мотиви та цінності. Здійснений аналіз психологічної літератури доводить, що процес формування цільової та ціннісної сфери молоді в цілому детермінований загальними закономірностями становлення особистості: через пізнання, почуття - до усвідомлення, а потім - до дії, саме такою є логіка даного процесу. Юнацькому віку притаманна своєрідна кризова насиченість, яка характеризується різкими й суттєвими психологічними зрушеннями та змінами особистості, а розвиток набуває бурхливого стрімкого характеру. Відокремлення від сім’ї, вихід зі статусу школяра, усвідомлення своєї самостійності, послаблення зовнішнього контролю сприяє більш активному використанню конфліктних форм поведінки серед студентської молоді.

Аналіз сучасних досліджень дозволяє розглядати конфлікт як рушійну силу розвитку особистості, як результат взаємодії суб’єктивних і об’єктивних детермінант (О.Ф.Бондаренко, Ф.Є.Василук, Н.В.Грішина, О.О.Єршов, А.Т.Ішмуратов, Л.М.Карамушка, Л.А.Козер, І.Н.Коряк, К.Левін, Г.В.Ложкін, Е.Мейо, Т.Парсонс, Л.О.Петровська, М.І.Пірен, К.К.Платонов, Н.І.Пов’якель, К.Хорні, З.Фройд) та засвідчує необхідність детальнішого розгляду власне проблеми конфлікту, конфліктних форм поведінки, їх психологічної сутності та

умов детермінації, зокрема – ціннісно-цільової.

Конфліктні форми поведінки – це такий стиль поведінки людини (фізична, вербальна, непряма агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість, маніпулювання тощо), що детермінує виникнення конфліктів та супроводжується активним застосуванням конфліктогенів у поведінці.

На основі аналізу наукової літератури можна виділити шість груп конфліктних форм поведінки: 1) за суб'єктивними чинниками, які спроектуються на оточення (Н.В.Грішина та ін.); 2) за деструктивними об'єктивними стимулами (Л.О.Петровська та ін.); 3) за особливостями конфліктогенів, які застосовуються (Н.І.Пов'якель та ін.); 4) за виконанням соціальних ролей (С.О.Делікатний, Ж.Ю.Плотнікова та ін.); 5) за стилем поведінки (К.Томас та ін.); 6) за формою задоволення своїх потреб та вирішення ситуації (А.Я.Анцупов та ін.).

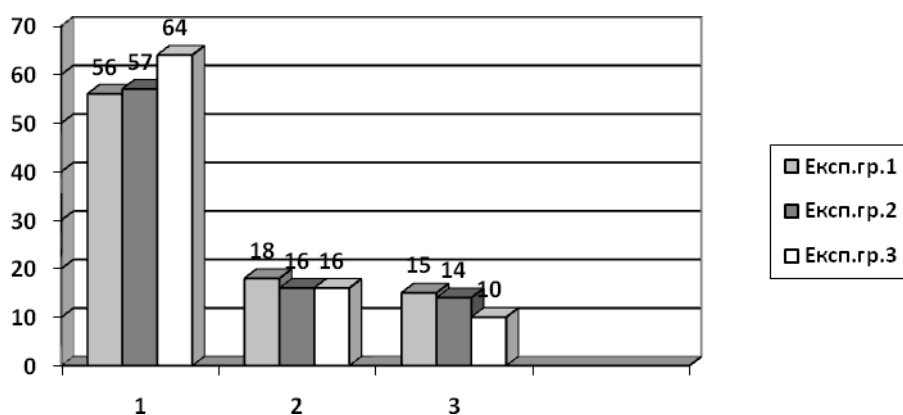
Виявлено різні підходи науковців до обґрунтування чинників впливу на виникнення і розвиток конфліктних форм поведінки, а саме: соціально-психологічних (об'єктивних) та індивідуально-психологічних (суб'єктивних) детермінант (Н.В.Грішина); внутрішніх і зовнішніх суперечностей (Л.І.Божович); впливу психологічних властивостей особистості, що акумулюються природними задатками індивіда, його соціальним досвідом й обумовлюються взаємодією суб'єктивних і об'єктивних чинників (Л.О.Петровська, Н.І.Пов'якель). Водночас, особливості ціннісних орієнтацій як чинника конфліктних форм поведінки не були, як уже зазначалось, предметом спеціального вивчення.

У другому розділі – *“Психологічні особливості розвитку ціннісних орієнтацій та їх зв'язок з конфліктними формами поведінки у студентів”* – обґрунтовується методичні підходи до констатувальної частини дослідження; експериментально досліджуються психологічні особливості ціннісних орієнтацій та конфліктних форм поведінки в юнацькому віці; специфіка їх взаємозв'язку і впливу ціннісних орієнтацій на виникнення й перебіг конфліктних форм поведінки.

Під час констатувального етапу експерименту нами було створено три експериментальні групи: перший курс (n = 66) – експериментальна група 1; третій курс (n = 67) – експериментальна група 2; п'ятий курс (n = 67) – експериментальна група 3. Загальна кількість - 200 студентів ВНЗ.

Вивчення системи ціннісних орієнтацій студентів за методикою Д.О.Леонтьєва показує, що на перше місце за значущістю студенти всіх курсів поставили здоров'я, що свідчить про стійкість даної цінності незалежно від віку. Досить цікавим є те, що юнаки третіх та п'ятих курсів на перше місце по реалізованості поставили цінності особистого життя. Це пояснюється тим, що вже в даний віковий період (20-22 роки) відбувається планування свого майбутнього життя, вибір партнера, створення сім'ї. На останньому місці за значущістю у студентів 1-х та 3-х курсів є такі цінності, як розвиток та творчість, не дивлячись на те, що саме вони мають виступати головною мотивацією у виборі майбутньої професії та у навчальній діяльності.

Встановлено ранг спрямованості ціннісних орієнтацій студентів: індивідуальна, соціальна, професійно-ділова (рис.1). Отже, провідною спрямованістю ціннісних орієнтацій студентів є індивідуальна. І саме нереалізованість цієї спрямованості й провокує широкий спектр конфліктних форм поведінки серед студентів.

1.Індивідуальна. 2.Соціальна. 3.Професійно-ділова.

Рис.1. Спрямованість ціннісних орієнтацій студентів (у %).

Дослідження ціннісно-орієнтаційної єдності груп студентів різних курсів дають підстави для твердження, що студенти першого курсу мають середній рівень ціннісно-орієнтаційної єдності (53 %). На нашу думку, причиною цього є те, що вони недостатньо знайомі між собою, мало що знають про погляди та інтереси однокурсників тощо. В той же час студенти третіх та п'ятих курсів мають високий рівень ціннісно-орієнтаційної єдності (77,8%, 77,7%), що є свідченням згуртованості студентів, об'єднання їх не лише навчальним процесом, а й спільними інтересами та цілями. Як свідчать спостереження, у даних групах менше виникає непорозумінь та конфліктів, ніж у студентів першого курсу.

Узагальнюючи результати діагностики ціннісних орієнтацій студентів за методикою визначення реальної структури ЦО особистості С.С.Бубнової, виділено п'ять груп цінностей в ієрархічному порядку: 1) цінності особистого життя (здоров'я, любов, хороші та вірні друзі, щасливе сімейне життя тощо); 2) індивідуальні цінності (матеріальне забезпечення, самостійність, краса, високі домагання, сміливість, тверда воля, нетерпимість до недоліків, життєрадісність тощо); 3) етичні цінності (вихованість, чуйність, чесність, милосердя тощо); 4) цінності професійної спрямованості (цікава робота, суспільне визнання, впевненість у собі, освіченість, раціоналізм тощо); 5) цінності розвитку і пізнання (розвиток, творчість, активне діяльне життя тощо). На основі попередніх даних та за методикою В.С.Івашкіна, В.В.Онуфрієва "Що важливіше?" нами було виділено п'ять типів особистості в залежності від переважаючих ЦО: гуманістичний (вихованість, чуйність, чесність, милосердя тощо), пізнавальний (цікава робота, освіченість, ефективність у справах, активне діяльне життя, широта поглядів тощо), самоактуалізуючий (творчість,

розвиток, пізнання, самоконтроль тощо), емоційно-нестабільний (приємне проведення часу, кохання, матеріальне забезпечення, здоров'я, друзі тощо), авторитарний (влада, свобода, високий соціальний статус, нетерпимість до недоліків інших тощо).

Діагностика стилю поведінки студентів у конфліктних ситуаціях за тестом К.Томаса, дозволила виявити основні позиції та форми поведінки особистості під час взаємодії: суперництво, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування. Більшість студентів перших та третіх курсів, яким властиві індивідуальні ціннісні орієнтації та цінності особистого життя, схильні займати позицію суперника (26,5%; 42,5%), що і визначає їхню підвищену агресивність та наполягання на власній точці зору під час взаємодії, а це, в свою чергу, нерідко призводить до конфлікту. Однак, досліджувані студенти випускних курсів з переважаючими ціннісними орієнтаціями на професійну спрямованість та цінності особистого життя більш схильні до співпраці та компромісу (29,7%; 27,1%) під час взаємодії.

На основі отриманих даних за методикою А.Басса і А.Дарки, було виділено два типи конфліктної форми поведінки: 1) ситуативна (та, що виникає тимчасово, непостійно, в залежності від ситуації і проявляється в роздратованості, образі, почутті провини, негативізмі); 2) особистісна (та, що залежить від особистісних якостей, стереотипу поведінки з метою досягнення поставлених цілей і проявляється у фізичній, вербальній, непрямій агресії, підозрілості).

Узагальнюючи результати дослідження конфліктних форм поведінки студентів, нами було виділено два особистісні профілі (ОП): стійкий (несхильність до конфліктних форм поведінки) та уразливий (схильність до конфліктних форм поведінки). Так, стійкий ОП характеризується такими особистісними якостями (за тестом Р.Кеттелла) як: сила “Я”, сила “над - Я”, самодостатність, м'якосердність, проникливість, контроль бажань, нефрустрованість тощо. Для стійкого ОП властива схильність до таких стилів взаємодії під час конфлікту (за тестом К.Томаса): співпраця, компроміс, уникнення, пристосування; у фруструючих ситуаціях (за тестом А.Басса, А.Дарки) їм властиве почуття провини, образа, роздратованість тощо. Отже, для особистості даного профілю властивим є: позитивна поведінка, віра в краще майбутнє, прагнення до саморозвитку та вдосконалення, до мирного вирішення конфліктів, уникнення суперечок.

Стосовно уразливого ОП, то даний профіль характеризується такими особистісними якостями (за тестом Кеттелла): слабкість “Я”, конформність, безтурботність, слабкість “над – Я”, консерватизм, підозрілість, фрустрованість, домінантність. Для даного профілю властиві такі стилі взаємодії під час конфлікту (за тестом К.Томаса) як суперництво, пристосування, уникнення. Стосовно поведінки у фруструючих ситуаціях (за тестом А.Басса, А.Дарки), то їм властиві: фізична, вербальна, непрямая агресія, негативізм, підозрілість, роздратування тощо. Підсумовуючи, відзначимо, що

людям такого профілю властиве егоцентричне бачення лише власної позиції, нездатність до співпереживання, надмірна агресивність при спілкуванні та відстоюванні власної позиції, прагнення отримати від життя максимум задоволення, а також посісти визначальне місце в суспільстві, за умов докладання мінімуму зусиль.

Вивчаючи взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями та конфліктними формами поведінки одних і тих же досліджуваних, нам вдалося відстежити приналежність типів особистості, а відповідно і ціннісних орієнтацій до певних особистісних профілів. Так, до стійкого ОП належать такі ЦО: допомога та милосердя до інших, етичні та моральні цінності, чесність, щирість, самоконтроль, раціоналізм, відповідальність, творчість, освіченість тощо. Крім того, для стійкого ОП характерні такі типи особистості: гуманістичний, пізнавальний, самоактуалізуючий. Для уразливого ОП властиві такі ЦО: високе матеріальне забезпечення, високий соціальний статус та управління людьми, вплив на оточуючих, нетерпимість до недоліків інших тощо, а також відповідні типи особистості - емоційно-нестабільний, авторитарний.

Одержані результати дають можливість зробити висновок, що існує закономірний зв'язок між особистісними профілями (за схильністю до конфліктних форм поведінки), типами особистості (в залежності від переважаючих ЦО) та стилем поведінки особистості у конфлікті (табл. 1). Дані визначені на основі коефіцієнта рангової кореляції Спірмена на рівні значущості $p < 0,01$.

Таблиця 1

Кількісні показники взаємозв'язків між особистісними профілями, типами особистості юнаків та їх стилем поведінки у конфлікті

№	Особистісні профілі (за КФП)	Типи особистості (за типом ЦО)	Стилі поведінки в конфліктних ситуаціях				
			Супер-ництво	Компро-міс	Уник-нення	Спів-праця	Присто-сування
1	Стійкий	Гуманіс-тичний	0,6	0,92	0,57	0,96	0,87
		Пізнаваль-ний	0,78	0,98	0,5	0,94	0,63
		Самоак-туалізуючий	0,75	0,88	0,97	0,87	0,6
2	Уразливий	Емоційно - нестабільний	0,96	0,72	0,6	0,69	0,72
		Авторитарний	0,95	0,86	0,6	0,76	0,53

Дані свідчать, що для стійкого особистісного профілю характерні: співпраця і компроміс, пристосування та уникнення; а для уразливого особистісного профілю - суперництво.

Встановлено зв'язок між певними видами особистісних конфліктних форм поведінки (фізична, вербальна, непрямая агресія, роздратування,

підозрілість) та особистісними профілями за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона. Дані вказують на тісний зв'язок між конфліктними формами поведінки, ціннісними орієнтаціями та особистісними профілями. Отже, ціннісні орієнтації особистості впливають на її схильність до певного виду стійких конфліктних форм поведінки, що, у свою чергу, визначає приналежність до певного особистісного профілю.

- **Стійкий ОП**, який характеризується доброзичливістю, емпатійністю, відповідальністю, толерантним ставленням до співрозмовника, намаганням всі конфлікти вирішувати конструктивно та не застосовувати конфліктні форми поведінки при взаємодії, не має значущих кореляцій з жодним із показників.

- **Уразливий ОП**, який характеризується егоїстичністю, недобросовісністю, зневагою до моральних цінностей, обманом, нечесністю, переважання надається імпульсивності, відсутністю почуття відповідальності, найтісніший зв'язок має з фізичною агресією, яка проявляється у використанні фізичної сили з метою задоволення власних потреб та позиції ($\rho=0,83$, при $p<0,01$) та з підозрілістю, недовірою до людей і настороженістю до всього нового, прогресивного ($\rho=0,83$, при $p<0,01$). Також існує зв'язок з вербальною агресією ($\rho=0,71$, при $p<0,01$) – вираження негативних відчуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (загроза, прокляття, лайка). Такий особистісний профіль також корелює з непрямою агресією, що завжди породжує конфліктні форми поведінки ($\rho=0,77$, при $p<0,01$). Встановлені зв'язки є статистично достовірними на рівні 99%. (Всі обчислення проводились за допомогою комп'ютерної програми Statistica 6.0.)

З вищенаведених даних дослідження можна зробити висновок про те, що система ціннісних орієнтацій тісно пов'язана з конфліктними формами поведінки особистості. Одним з можливих шляхів подолання конфліктних форм поведінки особистості юнацького віку може бути розвиток та усвідомлення системи її ціннісних орієнтацій.

У третьому розділі – *“Розвивальна психокорекція подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці шляхом розвитку ціннісних орієнтацій та психологічної культури особистості студента”* – обґрунтовано і представлено методику, зміст та основні результати формувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

На основі узагальнення психологічних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо розвитку ціннісних орієнтацій, виділено такі чинники формування системи ціннісних орієнтацій студента, зокрема - стереотипізація, оцінка і самооцінка (К.Левін, П.В.Симонов, Р.Холт, З.Фрейд, К.Юнг); проекція, емпатія (К.Е.Ізард); воля (В.А.Іванніков, В.К.Калін, В.І.Селіванов); рефлексія (В.Лефевр, Н.І.Пов'якель, В.О.Крилов). Як зазначає у своїх дослідженнях Л.В.Романюк, впровадження тренінгової підготовки в навчально-виховний процес сприяє активізації внутрішньо-особистісних чинників та соціально-психологічних механізмів розвитку ціннісних орієнтацій студентів. Таку ж

позицію займає і О.Д.Научитель, яка у своїх працях стверджує, що цілеспрямований вплив на систему цінностей особистості під час тренінгу зумовлює усвідомлення студентами ієрархії власних ціннісних орієнтацій, а також набуття нових способів та можливостей їх досягнення. Важливе місце у розвитку ціннісних орієнтацій особистості, як підкреслює Н.П.Максимчук, має характер і спрямованість спільної діяльності викладачів та студентів ВНЗ за межами безпосередньої навчальної діяльності. Отже, спеціально організована система психокорекційних занять з використанням відповідних видів діяльності, формування рефлексивної позиції особистості, допомагає суб'єкту усвідомити свої життєві орієнтири та реальні засоби їх досягнення.

Ми підтримуємо думку таких вчених як А.Я.Анцупов, Я.А.Будников, Ю.Н.Ємельянов, А.Д.Овчаренко, М.І.Пірен, Н.І.Пов'якель, А.І.Шипілов стосовно того, що лише використання комплексу таких методів як: соціально-психологічний тренінг, індивідуальне психоконсультавання, аутогенне тренування, самоаналіз конфліктної поведінки, посередницька діяльність психолога забезпечить ефективний результат подолання конфліктних форм поведінки особистості.

Зазначені вище дослідження створюють теоретичні й методологічні засади для розробки розвивально-психокорекційної програми подолання конфліктних форм поведінки шляхом розвитку та усвідомлення ціннісних орієнтацій та психологічної культури студентів. Мета розвивально-психокорекційної програми є усвідомлення та розвиток умінь і навичок подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці через розвиток рефлексії та усвідомлення системи ціннісних орієнтацій особистості.

На основі результатів констатувального етапу експерименту були відібрані студенти різних курсів, які потребують психокорекційної роботи для подолання конфліктних форм поведінки, та створено по одній експериментальній і контрольній групі: 1 експ. гр. ($n = 20$) та 1 контр. гр. ($n = 20$) – студенти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Своєчасна психопрофілактика та психокорекція системи ціннісних орієнтацій та конфліктних форм поведінки в юнацькому віці передбачає активізацію суб'єкт-суб'єктної форми прояву особистісних передумов розв'язання конфліктних ситуацій під час взаємодії шляхом впровадження таких рекомендованих прийомів, як: самоусвідомлення власної системи ціннісних орієнтацій та потреб; самоприйняття соціально-значущих рольових позицій; самопізнання і формування конструктивних світоглядних елементів суб'єктивності; саморегуляція власної конфліктної поведінки; розвиток вербальних та невербальних форм вираження емоцій та почуттів.

Для досягнення та реалізації поставленої мети використовувались такі методи: бесіда, ділові та рольові ігри, аутогенне тренування, самоаналіз, рефлексія, аналіз продуктів діяльності (малюнки, щоденники, листи, вірші) тощо. Тренінгові заняття проводились у відповідності до загальноприйнятих норм та принципів групової роботи і передбачали 11 занять тривалістю 90

хвилин. Вправи та ігри ціннісно-розвивального тренінгу розроблені автором або іншими дослідниками й адаптовані відповідно до мети та завдань програми формувального етапу дослідження. Після проведення розвивально-психокорекційної програми в експериментальних та контрольних групах проводилась повторна діагностика за тими ж методиками, які використовувались і під час констатувального експерименту, з метою виявлення змін та перевірки ефективності запропонованої корекційної програми.

Здобуті дані за методикою вивчення ціннісних орієнтацій Д.О.Леонтьєва свідчать про підвищення значущості для студентів експериментальної групи таких цінностей, як активне діяльне життя, пізнання, розвиток, творчість, свобода. Спостерігається й зміна спрямованості ціннісних орієнтацій студентів експериментальної групи: на першому місці – соціальна, на другому – професійна, а на третьому – індивідуальна. У контрольній групі відповідно: індивідуальна, соціальна, професійна. Отже, внаслідок впливу розвивально-психокорекційної програми відбулося усвідомлення і розвиток системи ціннісних орієнтацій та її спрямованості, що проявилось у зміні поведінки людини, зниженні прояву конфліктних форм поведінки під час міжособистісних стосунків.

Студенти експериментальної групи показали й високий (73,7% після форм. експ. і 53 % до форм. експ.) рівень ціннісно-орієнтаційної єдності групи. Це вказує на те, що заняття даного виду позитивно впливають на розвиток ціннісної сфери студентів, сприяють поліпшенню міжособистісних стосунків у групі, кращому пізнанню один одного, налагодженню дружніх стосунків, що в свою чергу знижує рівень виникнення конфліктних ситуацій, міжособистісних суперечностей, непорозумінь між студентами. Вивчення динаміки змін у переосмисленні студентами експериментальної групи ціннісних орієнтацій показало, що найважливішими для них є такі цінності - допомога та милосердя до інших, соціальна активність у досягненні позитивних змін у суспільстві, пізнання нового в світі, людині; любов (табл.2).

Таблиця 2

**Особливості пріоритетів ціннісних орієнтацій студентів
до та після формувального експерименту**

Ранг	Групи ціннісних орієнтацій контрольної групи студентів	Групи ціннісних орієнтацій експериментальної групи студентів
1	Цінності особистого життя	Етичні цінності
2	Індивідуальні цінності	Цінності професійної спрямованості
3	Етичні цінності	Цінності розвитку і пізнання
4	Цінності професійної спрямованості	Цінності особистого життя
5	Цінності розвитку і пізнання	Індивідуальні цінності

У студентів контрольної групи все ще переважали такі цінності, як приємне проведення часу, відпочинок, високе матеріальне забезпечення, визнання і повага людей та вплив на оточуючих.

Відбулися також значні зміни у розподілі студентів за типами особистостей залежно від переважаючих груп ціннісних орієнтацій. Так, зменшилась кількість авторитарних (особистість прагне до влади, основним є контроль над оточенням, соціальними групами, важливими є методи примусу та заохочення, які дозволяють нав'язувати оточуючим свою волю) та емоційно-нестабільних (прагнення до життя, сповненого розваг, радості тощо) особистостей, що призвело відповідно до збільшення респондентів, які керуються моральними принципами, не розділяють егоїстичних цілей, займаються розвитком професійних здібностей, пізнанням себе та оточуючих, прагнуть сформувати свою особистість відповідно до власних ідеалів, працюють над розширенням власного кругозору тощо. Отже, вплив на ціннісну сферу особистості зумовлює й зміни у поведінці, життєвій позиції та стратегії досягнення цілей, які вона ставить перед собою.

Виявлено зміни й у особистісних профілях студентів з різною схильністю до конфліктних форм поведінки (рис.2).

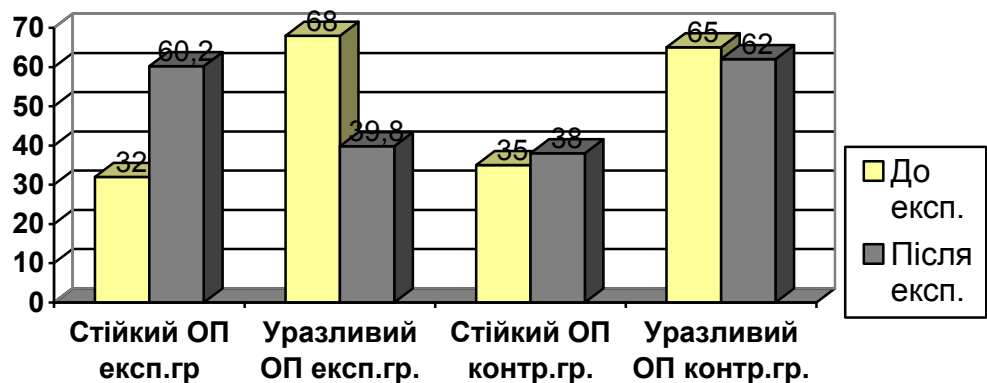

Рис.2. Динаміка прояву особистісних профілів студентів з різною схильністю до конфліктних форм поведінки (до і після формувального експерименту, у %)

Так, студенти експериментальної групи змінили своє ставлення до ціннісних орієнтацій, до форми їх вираження та задоволення, спрямували своє спілкування на позитив, на конструктивне вирішення непорозумінь, краще оволоділи навичками вольової саморегуляції емоційних станів, навчилися їх проявляти в соціально-прийнятній формі, повірили у сили та можливості, були готові взяти відповідальність за свої вчинки та дії. Зовні це проявлялося як стабільність настрою, прийняття реальності, поступливість та розважливість у діях.

На основі отриманих даних можна стверджувати, що проведення психокорекційних занять зі студентами забезпечило розвиток ціннісних орієнтацій, їх конструктивне спрямування в структурі власної особистості та свідомості, що, в свою чергу, вплинуло на поведінкову сферу. Одержані результати підтвердили висунуті припущення та дозволили зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та експериментальне вирішення проблем ціннісних орієнтацій як чинника виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці, яке проявилось в аналізі стану розробленості проблеми у психолого-педагогічній літературі, виявлені особливостей прояву ціннісних орієнтацій та конфліктних форм поведінки студентів, у встановленні специфіки впливу ціннісних орієнтацій на виникнення та подолання конфліктних форм поведінки особистості, у розробці розвивально-психокорекційної програми подолання конфліктних форм поведінки за умов розвитку ціннісних орієнтацій.

1. Цінності є складним комплексним утворенням, яке міститься в пізнавальних структурах, процесах суспільного життя і культури, світогляді людини. Вивчення ціннісних орієнтацій особистості свідчить про недостатнє їх дослідження з погляду причин виникнення та подолання конфліктних форм поведінки. Якщо цінності є психологічною основою рішень про сенс життя, то ціннісні орієнтації визначають шляхи його реалізації. Юнацький вік – це період переосмислення та становлення ціннісних орієнтацій, оскільки він характеризується не просто збільшенням обсягу знань, але й розширенням світогляду особистості, прагненням проникнути в саму суть моральності, зрозуміти найбільш загальні закони поведінки людей і на цій основі виробити власні моральні критерії. Це етап самоствердження та формування життєвої позиції з активним включенням у різноманітні конфлікти, що породжує виникнення і поширення стійких конфліктних форм поведінки студентів. Конфліктна поведінка у юнацькому віці є наслідком впливу соціально-психологічних (об'єктивних) та індивідуально-психологічних (суб'єктивних) детермінант; взаємодії внутрішніх і зовнішніх суперечностей; впливу психологічних властивостей особистості, що акумулюються взаємодією суб'єктивних і об'єктивних чинників. Суперечності між значущістю і реалізованістю ціннісних орієнтацій виступають однією з основних суб'єктивних передумов виникнення конфліктних ситуацій, що детермінує використання конфліктних форм поведінки у юнацькому віці.

2. Юнацькому віку притаманна наступна ієрархія груп ціннісних орієнтацій: 1) цінності особистого життя (здоров'я, любов, хороші та вірні друзі, щасливе сімейне життя тощо); 2) індивідуальні цінності (матеріальне забезпечення, самостійність, краса, високі домагання, сміливість, тверда воля, нетерпимість до недоліків, життєрадісність тощо); 3) етичні цінності (вихованість, чуйність, чесність, милосердя тощо); 4) цінності професійної спрямованості (цікава робота, суспільне визнання, впевненість у собі, освіченість, раціоналізм, самоконтроль, відповідальність, ефективність у справах тощо); 5) цінності розвитку і пізнання (розвиток, творчість, активне діяльне життя тощо). Їх спрямованість може бути: індивідуальною, соціальною та професійною. Суперечності між значущістю і реалізованістю ціннісних орієнтацій виступають однією з основних суб'єктивних передумов виникнення конфліктних ситуацій, що детермінує використання конфліктних форм поведінки студентами. Простежується два типи конфліктної форми поведінки:

1) ситуативна (та, що виникає тимчасово, непостійно, в залежності від ситуації і проявляється в роздратованості, образі, почутті провини, негативізмі); 2) особистісна (та, що залежить від особистісних якостей, стереотипу поведінки для досягнення поставлених цілей і проявляється у фізичній, вербальній, непрямій агресії, підозрілості).

3. Встановлено відповідність між ціннісними орієнтаціями та конфліктними формами поведінки. Ситуативним конфліктним формам поведінки відповідають ціннісні орієнтації гуманістичної та суспільної спрямованості (допомога та милосердя до інших, етичні та моральні цінності, творчість, освіченість, відповідальність, активне діяльне життя тощо), а також такі стилі поведінки: компроміс, співпраця, уникнення та пристосування. Для особистісних конфліктних форм поведінки характерними є ціннісні орієнтації індивідуальної спрямованості (високе матеріальне забезпечення, високий соціальний статус та управління людьми, вплив на оточуючих, перевага при цьому надається приємному відпочинку, пошуку насолоди, друзям), домінує такий стиль взаємодії як суперництво, що в свою чергу породжує такі прояви конфліктних форм поведінки: фізична агресія, негативізм, вербальна агресія, підозрілість.

4. Своєчасна психопрофілактика та психокорекція системи ціннісних орієнтацій та конфліктних форм поведінки у юнацькому віці передбачає активізацію суб'єкт-суб'єктної форми прояву особистісних передумов розв'язання конфліктних ситуацій під час взаємодії шляхом впровадження таких рекомендованих прийомів, як: самоусвідомлення власної системи ціннісних орієнтацій та потреб; самоприйняття соціально-значущих рольових позицій; самопізнання і формування конструктивних світоглядних елементів суб'єктивності; саморегуляція власної конфліктної поведінки; розвиток вербальних та невербальних форм вираження емоцій та почуттів.

Досліджувані нами параметри – ціннісні орієнтації та конфліктні форми поведінки – мають динамічний характер, тобто вони можуть змінюватись залежно від того, в якому середовищі знаходиться особистість та який виховний вплив на неї здійснюється. Це підтверджує наше діагностування студентів після проведення психокорекційних занять. Відбулося усвідомлення і розвиток системи ціннісних орієнтацій та її спрямованості, що ззовні проявляється у зміні поведінки людини, а також у меншому використанні конфліктних форм поведінки під час взаємодії. Отже, впливаючи на ціннісну сферу особистості, ми можемо змінювати поведінку особистості, життєву позицію та стратегію досягнення цілей, які вона ставить перед собою.

Проведене дослідження не вичерпує усієї глибини поставленої проблеми. Перспективи подальшої науково-дослідної роботи вбачаємо у вивченні змін конфліктних форм поведінки в процесі реалізації значущих ціннісних орієнтацій; особливостей впливу ціннісних утворень на конфліктність особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як чинник подолання конфліктних форм поведінки / Людмила Олександрівна Коберник // Науковий часопис НПУ

імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - №17. – Ч.І. – С. 175 - 180.

2. Коберник Л.О. Сучасне студентство: проблеми конфліктних форм поведінки та їх подолання. / Людмила Олександрівна Коберник // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХП», 2008. - №1. – С. 108 - 116.

3. Коберник Л.О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. / Людмила Олександрівна Коберник // Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. – Одеса. – 2008. - № 4 - 5. – С.28 - 33.

4. Коберник Л.О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Людмила Олександрівна Коберник // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. - №23. – С. 235 - 241.

5. Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як механізм становлення толерантних взаємин. / Людмила Олександрівна Коберник // Психологічні перспективи. Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. - Луцьк: «Вежа». - 2008. - Випуск 11. - С.155 - 163.

6. Коберник Л.О. Конфліктні форми поведінки та способи їх корекції. / Людмила Олександрівна Коберник // Актуальні проблеми психології. - Т. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. - Ч. 21-22 / За ред. С.Д.Максименка, Л.М.Карамушки. - К.: Науковий світ, 2008. – С.173 - 177.

7. Коберник Л.О. Психодіагностика конфліктних форм поведінки студентів в системі вищої освіти. / Людмила Олександрівна Коберник // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. - №26. – Ч. II. - С. 233 - 238.

8. Коберник Л.О. Динаміка змін ціннісних орієнтацій студентів як чинника виникнення конфліктних форм поведінки. / Людмила Олександрівна Коберник // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХП», 2009. - №4. – С. 23 - 28.

9. Коберник Л.О. Конфліктні форми поведінки як психологічний феномен. / Людмила Олександрівна Коберник // Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Проблеми гуманітарних наук». - Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – Випуск 23. Психологія. – С.119 – 132.

10. Пов'якель Н.І., Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації в системі професійного становлення та професійної соціалізації майбутніх психологів. / Надія Іванівна Пов'якель, Людмила Олександрівна Коберник / Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. За ред. С.Д.Максименка. – Т. IX. - Ч. 2. – К.: «ГНОЗІС», 2007. – С. 334 - 339.

11. Коберник Л.О. Психологія прояву конфліктних форм поведінки у студентському віці. / Людмила Олександрівна Коберник // Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології: Монографія / За ред. Н.І.Пов'якель. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – С. 232 – 240.

12. Коберник Л.О. Проблема конфліктних форм поведінки в юнацькому віці. / Людмила Олександрівна Коберник // Тези доп. учас. Другої міжнар. наук.- практ. конф. «Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи». – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова МОН України, 2009. – С. 84 – 85.

13. Коберник Л.О. Конфліктні форми поведінки: виникнення та їх подолання в юнацькому віці: Методичні рекомендації / Коберник Л.О. – Умань: СПД Жовтий, 2009. – 58 с.

АНОТАЦІЇ

Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2010.

Дисертаційне дослідження присвячено теоретико-експериментальному вивченню ціннісних орієнтацій як чинника виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці. Уточнено поняття “цінності особистості юнацького віку” та “ціннісні орієнтації особистості юнацького віку”, виявлено механізми формування системи ціннісних орієнтацій у студентів, розкрито зміст категорії “конфліктні форми поведінки”. Розглянуто і систематизовано конфліктні форми поведінки, різні підходи до їх класифікації, виокремлено ціннісні причини виникнення та рівні їх прояву в юнацькому віці. Виявлено специфіку взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та конфліктних форм поведінки і на цій основі виділено типи особистостей в залежності від переважаючих ціннісних орієнтацій, визначено характерні особливості особистісних профілів студентів у контексті їхніх конфліктних форм поведінки та ціннісної сфери. Обґрунтовано психологічні чинники та механізми попередження і подолання конфліктних форм поведінки. Розроблено та апробовано програму розвивальної психокорекції конфліктних форм поведінки в юнацькому віці шляхом розвитку ціннісної сфери особистості.

Ключові слова: конфлікт, конфліктні форми поведінки, стійкий/уразливий особистісний профіль, типи особистості, цінності, ціннісні орієнтації, юнацький вік.

Коберник Л.А. Ценностные ориентации как фактор возникновения и преодоления конфликтных форм поведения в юношеском возрасте. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических

наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2010.

В контексте исследования конфликтных форм поведения в юношеском возрасте особое внимание было сконцентрировано на исследовании специфики ценностных ориентаций как фактора возникновения и преодоления этих форм поведения.

Теоретический анализ проблемы позволяет констатировать то, что ценностные ориентации занимают центральное место в структуре личности и влияют на стиль жизни и поведения человека в конфликтных ситуациях.

В диссертации раскрыты понятия “ценности”, “ценностные ориентации”, “конфликт”, “конфликтные формы поведения”; процесс трансформации ценностей в ценностные ориентации, а также механизмы их формирования. Дано описание возможных методов психокоррекции конфликтных форм поведения. В процессе исследования было систематизировано конфликтные формы поведения, выделено разные подходы к их классификации: 1) за субъективными факторами, которые проектируются на окружающих (Н.В.Гришина и др.); 2) за деструктивными объективными стимулами (Л.А.Петровская и др.); 3) за особенностями конфликтогенов, которые применяются (Н.И.Повякель и др.); 4) за выполнением социальных ролей (С.А.Деликатный, Ж.Ю.Плотников и др.); 5) за стилем поведения (К.Томасс и др.); 6) за формой удовлетворения собственных потребностей и разрешения ситуации (А.Я.Анцупов и др.).

Во время констатирующего этапа исследования было раскрыто психологические особенности ценностных ориентаций и конфликтных форм поведения в юношеском возрасте, специфику их взаимосвязи и влияние ценностных ориентаций на возникновение и формирование конфликтных форм поведения.

Результаты комплексной диагностики ценностных ориентаций позволяют выделить группы ценностей в такой иерархической последовательности: 1) личностные ценности; 2) индивидуальные ценности; 3) этические ценности; 4) профессиональные ценности; 5) ценности развития и познания. Выделены типы личностей в зависимости от преимущественных ценностных ориентаций. Изучение конфликтных форм поведения свидетельствует о наличии двух основных видов такого поведения: ситуативное и личностное. На основе этого обосновано специфику личностных профилей студентов в контексте их конфликтных форм поведения: устойчивый (несклонный к конфликтным формам поведения) и уязвимый (склонный к конфликтному поведению).

Экспериментальное исследование причин возникновения конфликтных форм поведения позволяет констатировать взаимосвязь между личностными профилями (уязвимый/устойчивый), типами личности (“авторитарный”, “эмоционально-нестабильный”, “гуманистический”, “познавательный”, “самоактуализирующий”) и конфликтными формами поведения. Так, устойчивому личностному профилю относятся такие типы личности:

гуманистический, познавательный, самоактуализирующий, а уязвимому – авторитарный, эмоционально-нестабильный.

Эффективность развивающей и психокоррекционной работы по профилактике и преодолению конфликтных форм поведения студентов проявляется при использовании системы определенных методов, приемов и психотехнологий. Психологическими факторами профилактики и преодоления конфликтных форм поведения выступают: сформированная система ценностных ориентаций, их направленность и реалистичность; знания о конфликте, конфликтных формах поведения, их видах; сформированность положительного личностного опыта в их разрешении и преодолении.

Структурированный и апробированный в диссертационном исследовании психодиагностический комплекс и авторская программа психокоррекции преодоления конфликтных форм поведения путем развития личностью ценностных ориентаций, а также приобретение человеком умений и навыков решения разных конфликтных ситуаций могут использоваться преподавателями ВУЗов в процессе подготовки психологов и практических психологов.

Ключевые слова: конфликт, конфликтные формы поведения, уязвимый/стойкий личностный профиль, типы личности, ценности, ценностные ориентации, юношеский возраст.

Kobernyk L.O. Valuable orientations as a factor of arising and overcoming of conflict behavioral forms in youthful age. – Manuscript.

Thesis on competing a scientific degree of the psychological sciences in speciality – 19.00.07 – Pedagogical and Secular Psychology. – National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv, 2010.

The thesis is devoted to the theoretical and experimental investigation of valuable orientations as a factor of arising and overcoming of conflict behavioral forms in youthful age. The concepts of “values” and “valuable orientations of youthful personality” have been specified, the mechanisms of the development of student valuable system has been revealed, the essence of the category “conflict behavioral forms” has been analyzed. The conflict behavioral forms and different approaches to their classification have been discussed and systematized, the valuable factors of arising and levels of displaying in youthful age have been underlined. Specific relationships between valuable orientations and conflict behavioral forms have been revealed and types of personalities depending on the predominant valuable orientations on their basis have been distinguished, characteristic peculiarities of students personal types in the context of their conflict behavioral forms and valuable sphere have been underlined. Psychological factors and mechanisms of prevention and overcoming of conflict behavioral forms have been proved. The program of developing psychological correction of conflict behavioral forms in youthful age by the way of development of the personal valuable sphere has been treated and approved.

Key words: constructive/destructive personal type, conflict, conflict behavioral forms, types of personality, values, valuable orientation, youthful age.